

Gestalt İlkeleri Bağlamında Tarihi Yapı Cephelerinin Görsel Algılanabilirliği: Tarsus Örneği

Merve DENİZ¹, Leyla Yekdane TOKMAN²

¹ Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık ABD, 26000, Eskişehir, Türkiye

² Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 26000, Eskişehir, Türkiye

(Alınış / Received: 05.01.2022, Kabul / Accepted: 14.11.2022, Online Yayınlanma / Published Online: 20.12.2022)

Anahtar Kelimeler

Kentsel mekân
Tarihi yapı
Görsel algı
Cephe
Gestalt ilkeleri
Tarsus

Öz: Tarsus kenti; çeşitli toplumların hâkimiyet kurduğu bir bölge olduğundan yerleşimin oldukça tarihi bir dokusu bulunmaktadır. Ancak birçok nitelikli yapı, zamanla çeşitli müdahaleler yaşamış ve bu yapıların cephe elemanları yenilenmiştir. Bu çalışmanın amacı müdahaleler sonrasında yenilenen tarihi yapı cephelerinin görsel algılanabilirliklerini Gestalt ilkeleri bağlamında değerlendirmektir. Öncelikle araştırmaya konu olan 10 adet tarihi yapı yerinde incelenmiş ardından cephelerin görsel algılanabilirliklerini değerlendirmek için cephe yüzeysel analizleri yapılmıştır. Yapılan çalışmalar ile Yeni Hamam'ın, güney cephesindeki kesme taşların geçirdiği müdahaleler neticesinde kapatılarak boyandığı ve bu durumun cephenin özgünlüğünü yitirmesine yol açtığından görsel algıyı zedelediği; diğer yapıların ise görsel algılanabilirliklerinin güçlü olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla ilerleyen süreçlerde bu yapıların cephelerinde meydana gelecek herhangi bir tahribat yapıların görsel algılanmalarına zarar vereceğinden tek yapı ölçeğinde ziyade bütüncül bir koruma yaklaşımının gözetildiği kültürel rota önerisi geliştirilmiştir. Rota kapsamında yer alan Yeni Hamam'ın kapatılan kesme taşları tekrardan gün yüzüne çıkarılıp görsel algılanabilirliği devam ettirilmelidir. Öteki yapılarda ise belirli periyodlarla bakım-onarım faaliyetleri yapılmalıdır. Bu sayede yapıların hem sistemli bir biçimde ziyaret edileceğinden daha az bozulacağı hem de bakım-onarım faaliyetleri ile cephelerdeki bozulmalarının önleneyeceği böylelikle görsel algının sürdürülebileceği öngörülmektedir.

Visual Sensability of Historical Building Facades in the Context of Gestalt Principles: Tarsus Example

Keywords

Urban space
Historical buildings
Visual perception
Facade
Gestalt principles
Tarsus

Abstract: The city of Tarsus; Since it is a region dominated by various societies, the settlement has a very historical texture. However, many qualified buildings have experienced various interventions over time and the façade elements of these structures have been renewed. The aim of this study is to evaluate the visual perceptibility of the historical building facades renewed after the interventions in the context of the Gestalt Principles. First of all, 10 historical buildings that are the subject of the research were examined on site and then superficial analyzes of the facades were made to evaluate the visual perceptibility of the facades. With the studies carried out, the New Bath was closed and painted as a result of the interventions of the cut stones on the south façade and this situation caused the façade to lose its originality, damaging the visual perception; it was concluded that the visual perceptibility of other structures was strong. Therefore, since any destruction that will occur on the facades of these structures in the following processes will harm the visual perception of the structures, a cultural route proposal has been developed in which a holistic conservation approach is considered rather than at the single building scale. The closed cutting stones of the Yeni Hamam, which is within the scope of the route, should be brought to light again and their visual perceptibility should be maintained. In other buildings, maintenance-repair activities should be carried out at certain periods. In this way, it is foreseen that the structures will deteriorate less than they will be visited systematically and that their deterioration on the facades will be prevented with maintenance-repair activities and thus the visual perception can be maintained.

1. Giriş

İnsanoğlunun yaşamını devam ettirmesi için barınma, giyinme, beslenme gibi birtakım gereksinimlerini karşılaması gerekmektedir. Bu gereksinimlerin ise toplumdan soyutlanarak gerçekleştirilmesi imkânsız olduğundan bireylerin birbirleriyle iletişim kurması zorunludur. Bu durumda içinde bulunulan ortam ile bağ kurulmakta ve kişi, yaşadığı çevrenin sosyal ile kültürel özellikleri yardımıyla nesneyi algılamaktadır. Nitekim bir nesnenin algılanması için dört parametre bulunmaktadır. Bu parametreler; belirleyici fiziksel özellikler, kentsel çevreden görünebilirlik, işlev ve kültürel değerdir. İlâveten algı kavramı birçok disiplinin çalışma alanına girmektedir. Psikoloji, mimari, felsefe, sosyoloji gibi birçok disiplini kapsayan bu kavram TDK'ye (2021) göre "Bir şeye dikkatini yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak etme"dir. Clifford T. Morgan (1995) "Psikolojiye Giriş" adlı kitabında aynı kavramı duyular aracılığıyla edinilen izlenimi, manalı bir duruma getirmek olarak ifade etmiştir [1]. Çevresel psikoloji alanında çalışmalar yapan Downs ve Stea (1973) ise alandan bilgilerin alınıp kodlanması, depolanması ve tekrardan bu kodların çözümlenmesi sırasında geçen süre biçiminde algıyı açıklamıştır [2]. Nitekim nesne algılanınca beyne iletilip yeniden tecrübeler aracılığıyla yorumlanmaktadır[3]. Bu bağlamda algılama; görme, duyma ve hissetme gibi farklı duyular aracılığıyla gerçekleşebilmektedir.

20. yüzyıl itibarıyla göz ile beyinin beraber işleyişi ve görsel algının analizi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle Kevin Lynch; kentsel ölçekte görsel algıyı yollar, sınırlar, bölgeler, işaret öğeleri ve odak noktaları olmak üzere beş parametrede değerlendirmiştir [4]. Bina ölçeğinde ise Gestalt Teorisi, Rudolf Arnheim'in görsel algı ilkeleri ve Henry Sanoff'un görsel algı yaklaşımları ön plana çıkmıştır. Bu çalışmalar içerisinde en çok kabul gören teori, Gestalt Teorisi olmuştur [5]. Söz konusu teori, bütünlüğün parçaların toplamından daha fazla olduğunu ileri sürmektedir. Aynı zamanda da görsel algılama sürecini açıklayan ve bir mekânın görsel olarak algılanabilmesini sağlayan en temel kuramsal teoridir. Almanca bir kavram olan Gestalt kelimesi 'biçim' manasına gelmekte ve Türkçe karşılığı 'düzen, form' olmaktadır [6]. Teori, psikoloji alanını kapsayan bir teori olsa da görsel algılamanın nasıl meydana geldiğini ve süreç boyunca nelerin etkin olduğunu açıklamaktadır. Semra Aydın (1992) 'Mimarlıkta Görsel Analiz' isimli kitabında bu teoriyi, "nesnelerin belirli bir düzen içerisinde bir araya geldiğini ve bu düzende yer alan elemanların zihinsel şemalarla algılamayı oluşturduğunu belirtmiştir" [7]. Ayrıca bütünün görsel algılanması için parçaların nasıl birleştiğine dair teorinin ilkeleri aşağıda sıralanmıştır.

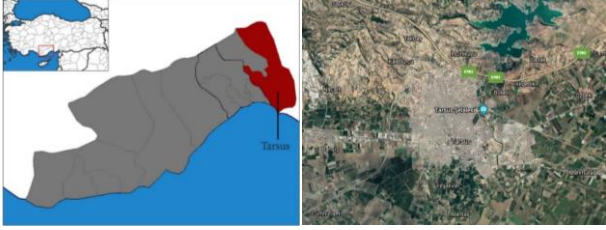
- Şekil zemin ilişkisi
- Yakınlık
- Tamamlama
- Benzerlik

- Süreklilik
  - Kapalılık
- Mimariyi ise bu ilkelere ek olarak;
- Tekrar(ritim)
  - Simetri-Denge
  - Ölçek-Oran
  - Birlik-Bütünlük ilkelerini kapsamaktadır [7].

İnsanoğlu gördüğü, duyduğu ve hissettiği varlıkları algılayabilmektedir. Bu bazen bir kentsel mekân bazen bir nesne bazen ise zihinde canlanan bir öğe olmaktadır. Nitekim kentsel mekân; görsel, işitsel ve iç duyuşsal olmak üzere üç türlü algılanmaktadır. Bu üç farklı türde gerçekleşen algılama eşit değildir. Çeşitli nesnelere bir arada ve kişiye göre uzakta konumlanan öğeleri rahatlıkla algılayan görsel duyulardır [8]. Bu bağlamda zihne iletilen görsel uyarıcılar burada görme duyusunu meydana getirmekte ve belleğe alınan imgelerin değerlendirilmesi ile görsel algı oluşmaktadır. Nitekim göz ile beyin arasında kurulan köprü biçiminde tanımlanmaktadır [5]. Dolayısıyla etrafımızda yer alan varlıkların algılanmasına görme duyusu öncülük etmekte ve bireyler içinde buldukları mekânlar ile iletişim kurmaktadır [9]. İnsanoğlu çevresini algılamakta öncelikle gördüğü nesnelere üzerinden değerlendirmeye gittiği için en güvendiği duyusu, görme olmuştur [10]. Bu nedenle görsel olarak algılanan imge, sahip olduğu özelliklerine göre kişinin üzerinde farklı etkiler bırakmaktadır. Görsel olarak ilk algılanan bileşenler ise kütle, biçim ve cephelerdir [11]. Bir yapı ile ilk karşılaşıldığında ise öncelikle yapının cephesi algılanmakta ve cepheyi meydana getiren pencere, balkon, kapı, çatı elemanları ile cephenin biçimi, dokusu, rengi dikkat çekmektedir [12]. Bu bağlamda cepheler kentsel mekânların birer parçası olup bir yapının dış yüzünü ifade etmektedir. Özellikle herhangi bir mekân anımsanırken bireyin zihninde diğer parçalardan önce cepheler çağrışım yapmaktadır. Dolayısıyla cepheler en basit tanımıyla mekânın, kentsel dokudan ya da sokaktan görünüşü olarak tanımlanmakta ve görsel algılamada ilk dikkat çeken parça olmaktadır [13]. Zira cepheler çevresiyle bütünleşen bir eleman olduğundan yapı yorumlanırken cephe düzeni analiz edilmekte ve böylelikle mekân kolaylıkla algılanmaktadır [14]. Bu nedenle binanın işlevinin ve özelliklerinin öğrenilmesinde bireye yardımcı olmaktadır. Geleneksel yapıların cepheleri dönemlerinin özelliklerini yansıtmakta ve pencere, bezeme, kapı, payanda, cumba, kat sayısı, renk, malzeme gibi mimari elemanları ile kente kimlik kazandırmaktadır [12]. Ayrıca cepheler; bireylerin yapıyı anlamasına, toplum ile bina arasında görsel bağın kurulmasına öncülük etmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan Tarsus kenti, Mersin İlinin en büyük ilçesi olup kuruluşu yaklaşık 8000 yıl öncesine dayanmakta ve Akdeniz bölgesinde konumlanmaktadır (Şekil 1). Söz konusu kent, Tarsus ve Berdan ovalarından oluşmuştur. Regma Gölü'nün,

verimli topraklarının varlığı sayesinde ticari ve tarımsal faaliyetlerde ilerlemiştir. Dolayısıyla Antik Çağ'dan beri bölgede çeşitli toplumlar hâkimiyet kurmak istemiştir.

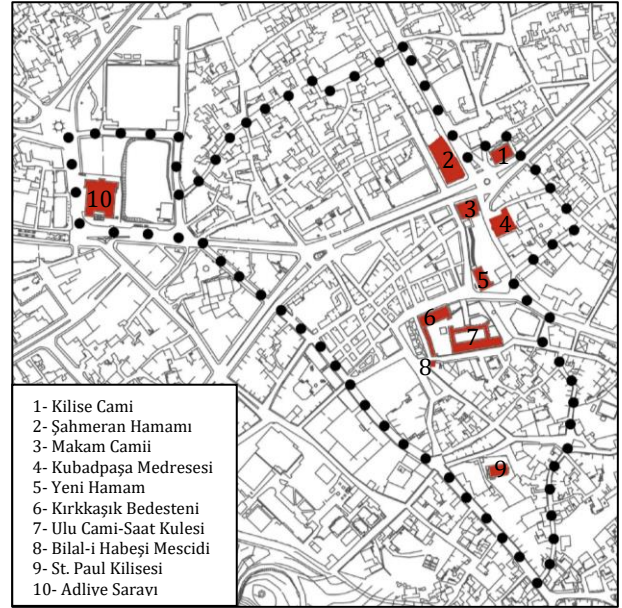

Şekil 1. Mersin il haritası (a) ve Tarsus ilçesi (b) [15]

Yerleşimde ilk olarak MÖ 1650'li senelerde Kizzuwatna Krallığı'nın yaşadığı söylenilmektedir. Ardından Hititler, Kue Krallığı, Asurlular, Persler, Kilikyalılar, Selekoslar, Romalılar, Bizans, Araplar, Selçuklular, Memlukler, Ramazanoğulları ve Osmanlı hüküm sürmüştür [16]. Bu nedenle kentin oldukça tarihi, mimari ve kültürel dokusu bulunmakta ve bu toplumlardan kalma eserlerin bir kısmı günümüzde halen mevcudiyetini korumaktadır. Ancak 19. yüzyılda Regma Gölü 'Aynaz' adı verilen bir bataklığı dönüşüncü kent liman özelliğini kaybetmiş ve aynı dönem Mersin limanı fark edilerek ticaretin yönü Mersin'e doğru çevrilmiştir. Bu yüzyıldan sonra Tarsus gittikçe geri planda kalarak ilçe statüsüne düşmüştür [17]. Fakat yerleşimin, sahip olduğu çok katmanlı kent, değerini halen sürdürmeye devam etmektedir. Kent üzerinde birçok kültürel ve mimari değere sahip yapı konumlanmaktadır. Ancak söz konusu yapıların birçoğu, zamanla çeşitli müdahaleler görmüş ve bu yapıların cephe elemanları yenilenmiştir. Dolayısıyla yenilenen cephelerin görsel algılanabilirliği araştırmanın hipotezini oluşturmuş ve çalışma kapsamında Gestalt İlkeleri bağlamında bu cephelerin görsel algılanabilirliklerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu yapı cephelerinin görsel algılanabilirliklerinin Gestalt İlkeleri ile değerlendirilmesinin nedeni ise bina ölçeğinde analiz edilen görsel algıya dair en çok kabul edilen temel yaklaşımın Gestalt İlkeleri olmasıdır [5].

2. Materyal ve Metot

Çalışmanın materyalini Tarsus kentinde konumlanan 10 adet tarihi yapı oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında seçilen tarihi yapılar; Makam Cami, Kilise Cami, Kırkkaşık Bedesteni, Yeni Hamam, Ulu Cami ile Saat Kulesi, Kubad Paşa Medresesi, Adliye Sarayı (Tarsus Müzesi), Şahmeran Hamamı, Bilal-i Habeşi Mescidi ve St. Paul Kilisesi'dir (Şekil 2). Bu yapıların seçilme nedeni kentin geleneksel dokusunu meydana getiren ve kente kimlik kazandıran birer işaret öğeleri olmalarıdır.

Şekil 2. Çalışmanın sınırları ve değerlendirme kapsamında ele alınan tarihi yapılar [18'den alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuştur.]

• Kilise Cami

İran'ı topraklarına katan Selçuklu Devleti, ardından Anadolu'ya geçmiş ve Süleyman Şah önderliğinde Tarsus'u himayesine almaya çalışmıştır. Abbasilerin Toroslara yerleştirdiği Türklerden de yardım olarak Bizans ile mücadele etmiş ve 1082 yılında kenti ele geçirmiştir. 1092 yılında ise Anadolu Selçuklu Devleti ile haçlılar arasında savaş başlamış ve haçlı ordusu I. Kılıçslan'ı yenerek 1102'de kent merkezine St. Paul Katedralini inşa etmiştir. Ancak 1415 yılında yerleşimi ele geçiren Ramazanoğulları Beyliği kiliseyi camiye çevirerek Kilise Cami (Eski Cami) ismini vermiştir. Ramazanoğlu Ahmet Bey tarafından da minaresi eklenmiştir. [19]. Söz konusu yapı, kesme taş malzemeden meydana gelmiş, içi tonoz dışı kırma çatıyla örtülmüştür (Şekil 3). Roma üslubuyla yapılmış yüksek ve kalın duvarları, sütunları ile derin pencereleri bulunmaktadır.

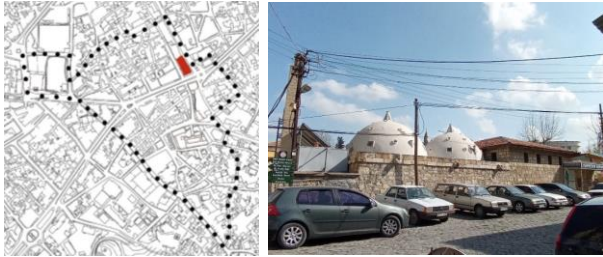
Şekil 3. Kilise Cami [18'den alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuş, fotoğraf ise yazar tarafından çekilmiştir.]

• Şahmeran Hamamı

1360 tarihinde Memlukler tarafından ele geçirilen Tarsus kentinin yönetimi Ramazanoğulları Beyliğine bırakılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sonucunda bölgeyi topraklarına katmasına kadar

yönetim bu beylikte kalarak birçok han, bedesten, cami, hamam ve medrese yapısı inşa edilmiştir. Özellikle Roma Hamam'ının kalıntılarının bulunduğu alanın bir kısmına Şahmeran Hamamı kâgir teknikte inşa edilmiştir. Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün himayesinde olup 2002 yılında restorasyon geçirmiştir. Günümüzde işlevine devam etmektedir. Bu çalışma doğrultusunda kapı ile çatı detayları değiştirilmiştir [20]. Söz konusu hamam Adana Bulvarı, Sayman Caddesi ve Ali Menteşeoğlu Caddesi'nin kesişiminde konumlanmakta ve ılıklik, soyunma, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır (Şekil 4). ılıklik ile sıcaklık kısımlarının üzeri kubbe, külhan kısmının tonoz ve soyunmanın ki ise kırma çatı ile örtülmüştür.

Şekil 4. Şahmeran Hamamı [18'den alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuş, fotoğraf ise yazar tarafından çekilmiştir.]

• Makam Camii

Hız. Danyal, Tarsus'a geldikten sonra kentte bolluk ile bereketin arttığı gözlemlenince kentli tarafından Hız. Danyal'ın yerleşimde yaşaması istenmiştir. Vefat ettikten sonrada mezarının kentten uzaklaştırılmaması için kabri, Tarsus Çayı'nın dibine gömülmüştür. 1857'de aynı yere cami yapılmış ve ismine de makam Cami verilmiştir. 1960'lı yıllarda ana yapıya basık kubbeli ek bir mekân inşa edilerek üç kapı ile ana bölüme geçilmiştir [21]. Bu ana bina ise dikdörtgen planlı olup açıklıklar tonoz ve kemer ile geçilmiştir. Ayrıca 2006 tarihinde alanda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında peygamberin mezarı bulunmuş ve restorasyon faaliyetleri sonucunda 2014'te ziyaretçilerin kullanımına açılmıştır. Söz konusu cami, kentin önemli işaret öğelerindedir [15]. Özellikle tarihi ticaret merkezinde konumlanarak bölgeye doğu cephesinden girişi temsil etmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Makam Camii [18'den alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuş, fotoğraf ise yazar tarafından çekilmiştir.]

• Kubadpaşa Medresesi

Kubadpaşa Medresesi, 1557 yılında Ramazanoğulları Beyliği Dönemi'nde Kubat Paşa tarafından kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Plan kurgusunda 16 adet oda olup açık avlulu, tek eyvanlı, iki katlı ve dikdörtgen formdadır ve her odanın ocağı vardır. Bu odaların üzeri tonozla örtülmüş ve Taç Kapı biçiminde yapılan giriş kapısı, Selçuklu mimarisinden izler taşımaktadır. Ancak 1970'li yıllarda onarım geçirerek özgünlüğünü yitirmiştir. Günümüzde iki eyvanlı ve tek katlıdır. 1970-1988 yılları arasında Tarsus Müzesi fonksiyonuyla kullanılmıştır [17]. Tarihi ticaret merkezinin doğu bitişiğinde konumlanmaktadır (Şekil 6). 2019 yılında Tarsus Belediyesi tarafından başlatılan restore çalışmaları doğrultusunda avlusunun üzeri örtülmüş ve Tarsus Kültür Evi Müzesi işleviyle 27 Aralık 2020 günü yeniden kullanıma açılmıştır.

Şekil 6. Kubadpaşa Medresesi [18'den alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuş, fotoğraf ise yazar tarafından çekilmiştir.]

• Yeni Hamam

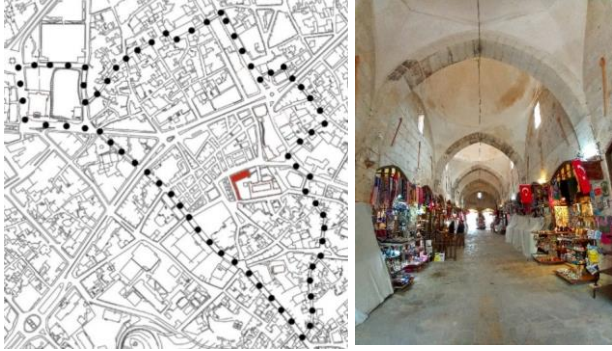
Yeni Hamam, tarihi ticaret merkezinin yer aldığı Şehitkerim Mahallesi'nde Ulu Cami'nin kuzeydoğu cephesinde konumlanmaktadır. Ramazanoğulları Beyliği Dönemi'nde Ziya Efendi tarafından taş ile tuğla malzemeden kâgir teknikte yaptırıldığı tescil fişinde yazmaktadır. Ancak yapının üzerinde yer alan kitabede ise 1785 yılında Osmanlı Dönemi'nde inşa edildiği belirtilmiştir. Sıcaklık, ılıklik ve soyunma bölümlerinden oluşmaktadır. Soyunma bölümü beşik tonoz, diğer bölümler ise kubbeye örtülmüştür. Göbektaşının sekizgen bir planı olup dört eyvanlıdır [22]. Özellikle geleneksel Osmanlı kent dokusunda hamam, cami ve bedesten yapıları bir arada yer almıştır. Bu bağlamda söz konusu hamam, kente kimlik kazandırarak Tarsus'un işaret öğelerinden biri olmuştur (Şekil 7).

Şekil 7. Yeni Hamam [18'den alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuş, fotoğraf ise yazar tarafından çekilmiştir.]

- **Kırkkâşık Bedesteni**

1579'da Ramazanoğulları Beyliği döneminde İbrahim Paşa imarethane amacıyla dikdörtgen planda kesme taş malzemeden kâgir teknikle tek katlı inşa ettirmiştir. Zemin katta toplam 21 odası vardır. Ancak iki adet yapının üst katında ara kat vardır. Ayrıca açıklıklar sivri kemerlerle geçilmiş ve üzeri 7 adet kubbe ile örtülmüştür. Günümüzde tarihi ticaret merkezinin bulunduğu Şehitkerim Mahallesi'nde konumlanmaktadır (Şekil 8). İsmi, cephede yer alan kaşık motiflerinden gelmekte ve Beyaz Çarşı olarak da bilinmektedir. Osmanlı döneminde ise bedesten ve medrese olarak kullanılmıştır [17]. 1965 yılında restore edilerek doğu cephesine kapı açılmıştır. Günümüzde el sanatları çarşısı işleviyle yöresel ürünlerin satışı yapılmaktadır. Söz konusu bedestenin batı cephesinde bitişik nizamda yapılan arastası bulunmakta ve yapıyla birlikte ele alınmaktadır. Kesme taş malzeme ile tek katlı ve kâgir teknikle inşa edilmiş olup 9 adet dükkânı vardır. Kesin yapım tarihi bilinmediğinden bedesten ile aynı dönemde inşa edildiği düşünülmektedir.

Şekil 8. Kırkkâşık Bedesteni [18'den alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuş, fotoğraf ise yazar tarafından çekilmiştir.]

- **Ulu Cami**

1579 yılında Ramazanoğulları Beyliği döneminde İbrahim Paşa tarafından kesme taş malzeme ile kâgir teknikle, iki minareli inşa ettirilmiştir. Ancak minarelerinden biri yıkılmış ve bu yıkım tarihiyle ilgili net bir bilgi bilinmemektedir. Yapının içerisinde avlu yer almakta ve kentin en görkemli camisidir. Yerleşimin önemli işaret öğelerinden olup kentli, 'Camii Kebir' adıyla da ifade etmektedir [23]. Bahçesinde ve avlusunda ibadet saatleri haricinde toplanılmakta ve ziyaret edilmektedir. 1985 tarihinde ise yıkılan minarenin yerine Tarsus kaymakamı Ziya Bey'in katkılarıyla 30 metre yüksekliğinde sekizgen gövdeli bir Saat Kulesi, kaymakamlık lojmanına bitişik yaptırılmıştır. Saat, demirden yapılmış korkuluğun üzerine yerleştirilmiştir. Şehitkerim mahallesinde tarihi ticaret merkezinde konumlanmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Ulu Cami [18'den alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuş, fotoğraf ise yazar tarafından çekilmiştir.]

- **Bilal-i Habeşi Mescidi**

Mescit, tarihi ticaret merkezinde Ulu Cami'nin güney cephesinde konumlanmaktadır (Şekil 10). Bilal-i Habeşi'nin bu alanda ezan okuduğu için aynı yere 16. yüzyılda mescidinin yapıldığı söylenilmektedir. Kare planlı inşa edilmiş olup üzeri kubbeye örtülmüştür. Üç sütunlu son cemaat yerinden sonra ana mekâna geçilmektedir [24]. 2013 yılında ise Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Şekil 10. Bilal-i Habeşi Mescidi [18'den alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuş, fotoğraf ise yazar tarafından çekilmiştir.]

- **St. Paul Kilisesi**

Yapının kubbemiz olarak ilk inşa tarihinin 1102 yılında olduğu fakat 1850 yılında Ortodoks Rum-Arap Cemaati tarafından tekrardan 460 m²'lik alana kesme taş malzemeden, dikdörtgen planda, kâgir teknikle yapıldığı söylenilmektedir. 1994'te tescil edilmiş ve 1997 yılında geçirdiği onarım faaliyetleri sonucunda 2001'de Anıt Müze işlevinde kullanılmak üzere açılmıştır. 2010 yılında ise Dünya Geçici Miras listesine alınmıştır [25]. Günümüzde Cami-Nur Mahallesinde konumlanmaktadır (Şekil 11).

Şekil 11. St. Paul Kilisesi [Tarsus Belediyesi'nden alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuş, fotoğraf ise yazar tarafından çekilmiştir.]

• Adliye Sarayı

Kızılmurat Mahallesi'nde konumlanan Adliye Sarayı 1950 yılında betonarme karkas tekniğe avlulu ve iki katlı inşa edilmiş ve dış cephesi kesme taş ile kaplanmıştır. Pencereleri dikdörtgen olup ana girişin vurgulanması için dört sütunlu ve giriş kapısı iki kat yüksekliğinde tasarlanmıştır [25]. Yapının üzeri kırma kiremit çatı ile örtülmüştür. 1990'da tescil edilmiştir. 2013 yılından sonra ise Kültür ve Turizm Bakanlığı, restore ederek avlusunun üzerini kapatmış, kapı ve pencere doğramalarını değiştirmiş ve döşeme kaplamalarını yenilemiştir. Aralık 2020 tarihinde Tarsus Müzesi ismi verilerek ziyarete açılmıştır (Şekil 12).

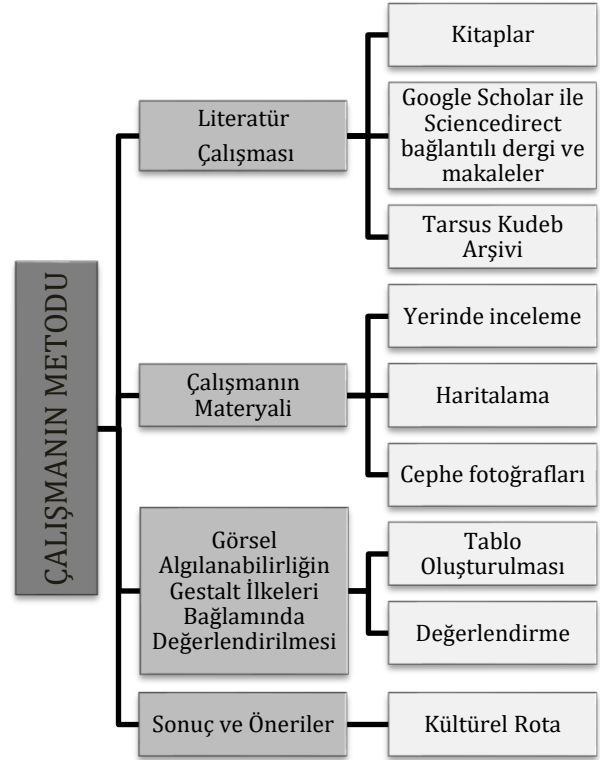

Şekil 12. Adliye Sarayı (Tarsus Müzesi) [Tarsus Belediyesi'nden alınan hâlihazır harita yazar, tarafından düzenlenerek oluşturulmuş, fotoğraf ise yazar tarafından çekilmiştir.]

2.1. Çalışmanın Metodu

Çalışmada öncelikle araştırma ile ilgili kapsamlı bir literatür taraması yapılarak kitaplar, Google Scholar ile Sciencedirect adreslerinden ulaşılan dergiler ve makaleler, Tarsus Kudeb Birimi'nden alınan arşiv belgeleri taranmıştır. Ardından çalışmanın materyalini oluşturan 10 adet tarihi yapı yerinde incelenmiş, cephe fotoğrafları çekilmiş ve hâlihazır harita üzerine işaretlenmiştir. Hem literatür taraması hem de yerinde incelemeler sonucu yeterli verilere ulaşıldıktan sonra söz konusu yapı cephelerinin görsel algılanabilirliğini Gestalt İlkeleri bağlamında değerlendirmek için 'cephe yüzeysel analizleri' yapılmıştır. Bu aşamada Gestalt İlkeleri'nden cephe analizlerinin kapsamına giren tekrar-ritim, süreklilik ve yakınlık-benzerlik ilkeleri seçilmiş ve bu doğrultuda cepheler irdelenmiştir. Son olarak ise birer belge niteliğinde olan bu yapıların bütüncül bir biçimde korunarak geleceğe aktarılması ve ilerleyen süreçlerde meydana gelebilecek tahribatların görsel algıya zarar vermemesi için tek yapı ölçeğinden ziyade yapıların çevreleriyle beraber korunmalarının daha kapsamlı ve kalıcı bir çözüm sağlayacağı öngörülerek kültürel rota önerisi geliştirilmiştir (Şekil 13). ICOMOS (2008) tarafından bu rotalar, anıtsal değeri bulunan miras yapılarının bir rota dâhilinde somut olmayan kültürel miras ile birlikte muhafaza edilmesi olarak tanımlanmıştır [26]. Söz konusu tanım; yapıların çevreleriyle birlikte bütüncül korunmalarının yapıların tek ölçekte sahip oldukları işlevlerinin yanında yeni bir rota fonksiyonuyla ziyaretçilerinin

kullanımına açılacağından belirli periyodlarla bakım-onarım çalışmalarının yapılacağına ve bu sayede oluşabilecek bozulmaların önüne geçileceğine, görsel algının zedelenmeyeceğine ve algılamada kopukluğun meydana gelmeyeceğine dair kanıtları desteklemektedir. Bu bağlamda bütüncül korumanın en iyi çözüm yollarından birisinin kültürel rotalar olduğunu söylemek mümkündür.

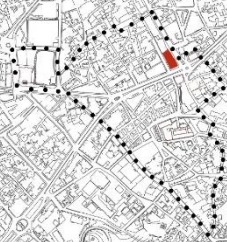

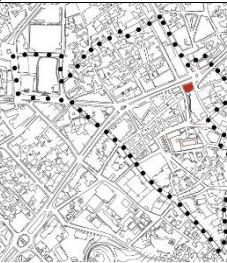

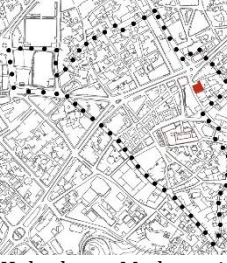

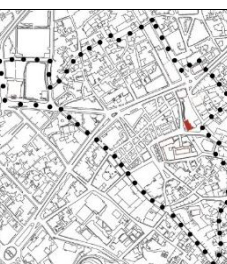

Şekil 13. Çalışmanın yöntemi

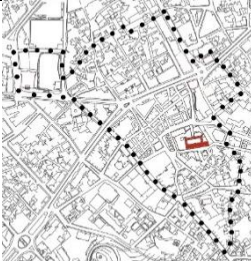

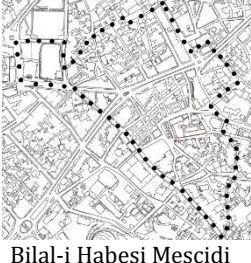

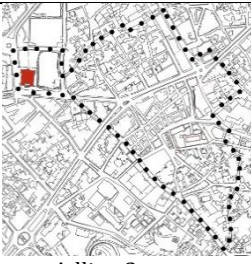
3. Bulgular

Çalışma kapsamında incelenen 10 adet tarihi yapının görsel algılanabilirliğinin Gestalt ilkeleri bağlamında değerlendirilmesi ile elde edilen bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir (Tablo 1). Tekrar-ritim ilkelerinde yapıların yüzeylerinde tekrar-ritim meydana getiren elemanlar; süreklilikte cephelerin düzenlerinde devamlılık oluşturan öğeler; yakınlık-benzerlikte ise cephelerde birbirine yakın konumlanan ve benzerlik meydana getiren elemanlar incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler ışığında Yeni Hamam'ın, güney cephesindeki kesme taşların geçirdiği müdahaleler neticesinde kapatılarak boyandığı ve bu durumun cephenin özgünlüğünü yitirmesine yol açtığından görsel algıyı zedelediği; diğer yapıların ise görsel algılanabilirliklerinin güçlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 1. Tarihi Yapı Cephelerinin Gestalt İlkeleri Bağlamında Görsel Algılanabilirlik Şeması

Vaziyet Planı	Yapının Fotoğrafı	Cephelerin Gestalt İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi	
 <p>Kilise Cami</p>		Tekrar-Ritim	Pencere doğramalarında ve giriş kapısının üzerindeki kemerde tekrar vardır.
		Süreklilik	Çatı silmesinde süreklilik vardır.
		Yakınlık-Benzerlik	Pencere tipolojileri benzerdir.
 <p>Şahmeran Hamamı</p>		Tekrar-Ritim	Pencerelerin sıralanmasında ve pencere korkuluklarında tekrar, kubbelerdeki ışıklıklarda ise ritim oluşmuştur.
		Süreklilik	Çatı silmesi, süreklilik meydana getirmiştir.
		Yakınlık-Benzerlik	Kubbeler ile pencere tipolojileri benzerdir.
 <p>Makam Cami</p>	<p>Siyah-beyaz fotoğraf: [27]</p> 	Tekrar-Ritim	Giydirme cephenin tümünde tekrar vardır.
		Süreklilik	Cephe doğramaları sürekli dir.
		Yakınlık-Benzerlik	Cephe elemanları benzerdir.
 <p>Kubadpaşa Medresesi</p>		Tekrar-Ritim	Pencere doğramaları ile korkuluklarında tekrar; pencerelerin sıralanmasıyla da ritim oluşmuştur.
		Süreklilik	Çatı silmesinde, kemer bezemesinde, kapı ile pencere korkuluklarında, doğramalarında süreklilik vardır.
		Yakınlık-Benzerlik	Pencere tipolojileri benzer; kapı korkulukları yakındır.
 <p>Yeni Hamam</p>		Tekrar-Ritim	Kubbeler arasında ritim; pencere korkuluklarında tekrar vardır.
		Süreklilik	Süreklilik gözlenmemiştir.
		Yakınlık-Benzerlik	Kubbeler yakın ve benzerdir.
 <p>Kırkaşık Bedesteni</p>	<p>Siyah-beyaz fotoğraf: [27]</p> 	Tekrar-Ritim	Kubbelerde, doğramalarda, kapı korkuluklarında ve payandalarda tekrar; bezemelerde ritim vardır.
		Süreklilik	Çatı silmesinde ve bezemelerde süreklilik vardır.
		Yakınlık-Benzerlik	Doğu cephesindeki kapılarda ve kubbelerde yakınlık olup pencere tipolojileri benzerdir.

 Ulu Cami	 	Tekrar-Ritim	Revaklarda ritim, pencere ve kapı doğramaları ile korkuluklarında, kemerlerde tekrar vardır.
		Süreklilik	Revaklar, silmeler, bezemeler ve doğramalar süreklilik oluşturmaktadır.
		Yakınlık-Benzerlik	Pencere ve kapı tipolojileri birbirine yakın olup benzerdir.
 Bilal-i Habeşi Mescidi	Siyah-beyaz fotoğraf [27] 	Tekrar-Ritim	Kemerlerde ve sütunlarda tekrar vardır. Kemerler ritim oluşturmuştur.
		Süreklilik	Çatı silmesi süreklidir.
		Yakınlık-Benzerlik	Kemer açıklıkları benzerdir.
 St. Paul Kilisesi	 	Tekrar-Ritim	Kemerlerde, korkuluklarda ritim; pencerelerde ve merdiven basamaklarında, tekrar vardır.
		Süreklilik	Çatı silmesi, bezemeler ve kemer sütunları süreklidir.
		Yakınlık-Benzerlik	Bezemeler, payandalar ve pencere tipolojileri benzerdir.
 Adliye Sarayı		Tekrar-Ritim	Pencerelerde, doğramalarda ve korkuluklarda tekrar vardır.
		Süreklilik	Sütunlar, doğramalar ve korkuluklar süreklidir.
		Yakınlık-Benzerlik	Pencere tipolojileri ile sütunlar benzer olup yakındırlar.

Yapılan irdelemelere göre;

- Tekrar-Ritim: 10 adet tarihi yapının cephe düzeni oldukça sade olduğundan tekrar-ritim ilkesi az da olsa cephe elemanlarında kullanılmıştır. Kemerlerde, sıralı pencerelerde, payandalarda, bezemelerde ve sütunlarda tekrarların olması cephede benzerlik meydana getirmiştir. Bu sayede cephelerde tekrarlanan elemanlar vurgulanmıştır. Ayrıca merdivende; rıht yükseklikleri ile basamak genişliklerinin düzenli bir biçimde devamlılığı cephelerde tekrar sağlamıştır. Korkuluk motifleri, revaklarda, ışıklıklar, kubbeler ve kemerler ardışık bir biçimde tekrar etmesi ritim oluşturmuş ve bu durum cephelere görsel estetik kazandırmıştır. Kapı ve pencere doğramaları ile korkuluklarının tekrar etmesi ise görsel algıyı kuvvetlendirmektedir. Dolayısıyla söz konusu ilke, yapıların görsel algılanabilirliğine katkı sağlamaktadır.

- Süreklilik: Silmelerde, cephe doğramalarında, bezemelerde, korkuluklarda, doğramalarda, revaklarda, kemer sütunlarında sürekliliğin varlığı devamlılık meydana getirmekte ve görsel algının kopukluğunu önleyerek sürdürülmesini sağlamaktadır. Sadece Yeni Hamam'da süreklilik gözlenmemiştir.
- Yakınlık-Benzerlik: Kapı, kubbe ve pencere tipolojilerinin, kemer açıklıklarının, payandaların benzerlik oluşturması aynı zamanda yakınlık da sağlamıştır. Bu sayede cephedeki elemanların ve cephe düzeninin grupça algılanması kolaylaşmıştır.

4. Sonuç ve Öneriler

Kentsel mekânlar; topluma eğitim, eğlence, iletişim gibi birçok imkân sağlayan alanlardır. Bünyelerinde konumlanan ve geleneksel dokuyu meydana getiren tarihi yapılar ise kente kimlik kazandırmakta ve döneminin mimari, sosyal, kültürel özelliklerinden

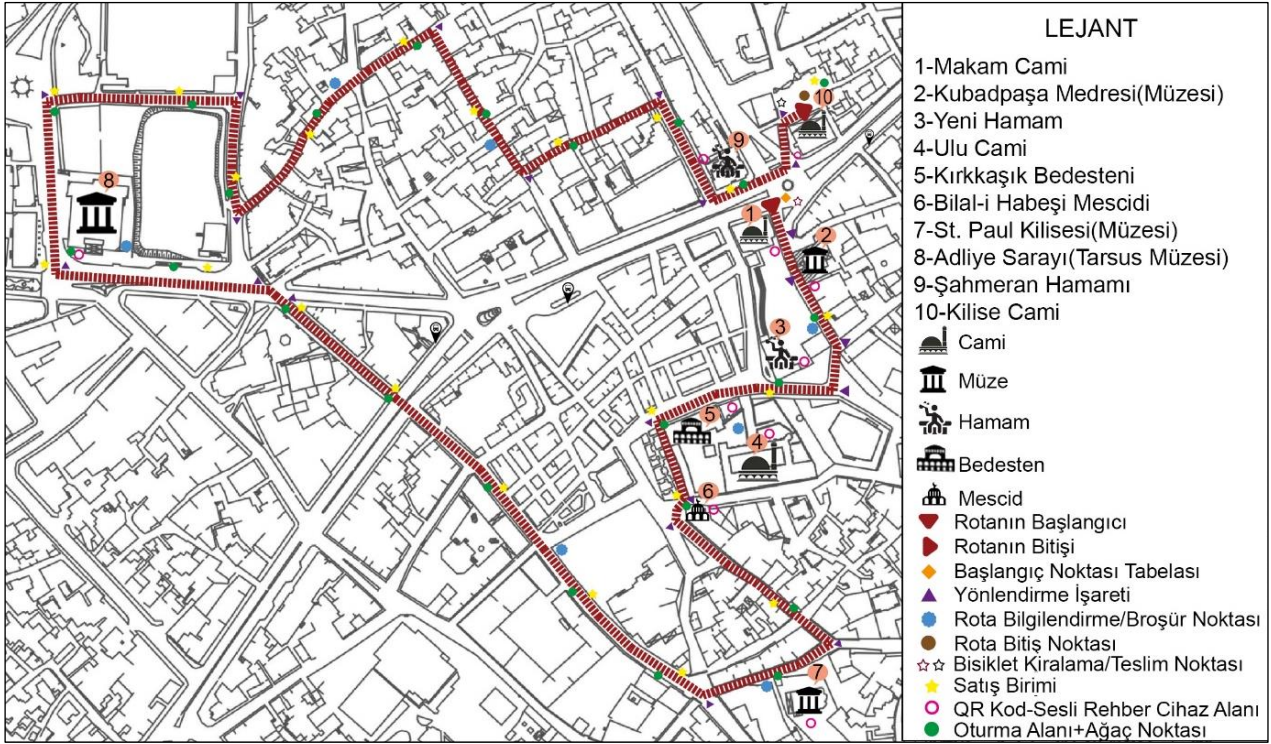
kesitler sunmaktadır. Bu yapıların cepheleri de toplumun görsel algısının oluşmasına öncülük eden parçalardır ve birer belge niteliğindedir. Dolayısıyla söz konusu yapıların gelecek kuşaklara aktarılması için belgelenmeleri ve sürdürülmelerini sağlayacak çözümlerin üretilmesi gerekmektedir. Ancak günümüzde gelişen yaşam koşullarına ayak uydurmakta zorlanan bu yapıları gelecek kuşaklara aktarmak için bir takım bakım-onarım çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalar ise ilk olarak genellikle cephelerde gerçekleştirilmektedir. Fakat yerin ruhu göz ardı edilerek yapılan gelişigüzel müdahaleler yapıların özgünlüğünü bozmakta ve özellikle de cephe düzenleri değiştirildiğinde görsel algı zedelenmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan Tarsus kenti, sahip olduğu stratejik konumu ve verimli iklimi sayesinde çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaptığından yaklaşık 8000 yıllık tarihi bir geçmişi bulunmaktadır. Dolayısıyla yerleşimde bu medeniyetlere ait birçok mekân bulunmaktadır. Söz konusu mekânlar ise zamanla çeşitli müdahaleler görmüş ve cephe elemanları yenilenmiştir. Bu araştırma boyunca ise müdahaleler sonrasında yenilenen tarihi yapı cephelerinin görsel algılanabilirliklerinin Gestalt İlkeleri bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Gestalt İlkeleri, görsel algının bina ölçeğinde analiz edilirken en çok kabul gören temel yaklaşım olduğu için araştırma kapsamında seçilmiştir. Söz konusu yaklaşıma göre parçaların belirli bir düzende bir araya gelip zihinde toplanması görsel algıyı meydana getirmektedir. Bu parçalar ise şekil zemin ilişkisi, yakınlık, tamamlama, benzerlik, süreklilik, kapalılık, tekrar(ritim), simetri-denge, ölçek-oran, birlik-bütünlük ilkeleridir.

Çalışma boyunca kent merkezinde konumlanan ve geleneksel dokuyu meydana getiren 10 adet tarihi yapı yerinde incelenmiş ve cephelerin görsel algılanabilirlikleri “cephe yüzeysel analizleri” ile değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme için Gestalt İlkeleri’nden gerekli olan tekrar-ritim, süreklilik ve yakınlık-benzerlik ilkeleri seçilmiştir. Tekrar-ritimde cephelerde tekrar-ritim meydana getiren elemanlar; süreklilikte cephelerin düzenlerinde devamlılık oluşturan öğeler; yakınlık-benzerlikte ise cephelerde birbirine yakın konumlanan ve benzerlik meydana getiren elemanlar incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler ışığında çatı siltmelerinin yapının kat sayısını belirlemeye katkı sağladığı; pencere ve kapı tipolojilerinin cephelere karakter kattığı; cephelerde

mimari elemanlardaki tekrarın binayı vurguladığı; söz konusu yapıların gösterişten uzak ve sade bir üslupla inşa edildiği; estetik özelliklerin görsel algılanabilirliği arttırdığı; kemer, sütun, revak gibi öğelerin süreklilik sağlayarak görsel algının devamlılığına katkı sağladığı; kemer açıklıkları, revaklar ve payandaların yakın bir konumda yer alması cephe düzenlerinin grupça algılanmasını kolaylaştırdığı; ışıklıkların ise yapının fark edilmesini güçlendirdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca Yeni Hamam haricindeki diğer yapıların görsel algılanabilirliğinin güçlü olduğu sonucuna varılmıştır. İlaveten çalışma boyunca irdelenen 10 adet yapı, kentsel dokuya kimlik kazandırmış ve kentin karakterini oluşturmuştur. Bu nedenle birer belge niteliğinde olup sürdürülmeleri gerekmektedir. Ancak söz konusu yapı cephelerinde ilerleyen zamanlarda meydana gelecek herhangi bir değişiklik algılanmalarını zorlaştıracığından tek yapı ölçeğinden ziyade çalışma kapsamındaki yapıları bütüncül koruma yaklaşımı ile korumak önem arz etmektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında yer alan yapıları da içine alan kültürel rota önerisi geliştirilmiştir.

Bu önerilen rotaya Tarsus’un tarihi kent merkezini meydana getiren ana omurgadan giriş verilmiş ve güzergâh üzerinde yer alan yapılar sırasıyla ziyaret edilerek rota tamamlanmıştır (Şekil 14). Rota kapsamında yer alan Yeni Hamam’ın kapatılan kesme taşları tekrardan gün yüzüne çıkarılıp görsel algılanabilirliği devam ettirilmelidir. Öteki yapılarda ise belirli periyodlarla bakım-onarım faaliyetleri yapılmalıdır. Ayrıca güzergâhın daha verimli gerçekleşmesi ve gürültünün önlenmesi amacıyla Abdi İpekçi Caddesi ile Atatürk Caddesi haricindeki tüm yollar yayalaştırılmalı, araç girişine izin verilmemeli ve bu iki ana yolda kaldırımlar genişletilip yaya yolu yapılmalıdır. Nitekim söz konusu güzergâhın, yaya olarak ya da bisiklet ile dolaşılması önerilmiştir. Bu dolaşımın yürüyerek yaklaşık 1 saat 15 dakika, bisikletle ise 45 dakika sürmesi planlanmıştır. Dolayısıyla girişte bisikletlerin kiralanması bitişte de teslim edilmesi için Şekil 14’te alanlar belirtilmiştir. Kullanıcıların doğrultuyu karıştırmaması için başlangıç tabelası ve yönlendirme işaretleri kurgulanmıştır. Alanın kimliğinin ve yapıların tarihçesinin öğrenilmesi amacıyla rota bilgilendirme/broşür ile her yapının yanına bırakılan QR Kod bilgilendirme levhaları tanımlanmıştır. Görme engelli bireyler ise bu levhalarda bulunan sesli rehber cihazları sayesinde kolayca kent ile ilgili dinletileri işitip bilgi edinebilecektir. Böylelikle herkes için kapsayıcı bir öneri sunulmuştur.

Şekil 14. Kültürel rota önerisi

Tarsus'u yazın aşırı sıcak iklimi ve alanda yeşil alanların eksikliği nedeniyle bölgenin sürdürülebilirliğine katkı sağlamak ve kullanıcıların yoruldukça dinlenmelerine yardımcı olmak amacıyla rota boyunca her 100 metrede bir oturma birimleri olarak bank ve bankın yanına ağaç planlanmıştır. Bu birimlerin yakınına ise su, ayran, şalgam, cezerye gibi kentin yöresel gıdalarının ve iğne oyası, dokumacılık, boyamacılık gibi el sanatlarının satıldığı satış birimleri kurgulanmıştır. Bu sayede kentlinin de çalışmada yer almasıyla toplumsal katılım sağlanmış ve yerli bireyler projeden soyutlanmamıştır. Kültürel rotanın algılanmasının kolaylaştırılması, fark edilebilirliğinin artırılması ve daha rahat bir kullanımın gerçekleştirilmesi amacıyla bu rotanın tümü, alandaki diğer yolların asfalt olması nedeniyle farklı bir malzemeyle kaplanmalıdır. Örneğin asperoks ya da akrilik malzemeli zeminler, hem yaya hem de bisiklet kullanımına uygun olduğu için güzergâh, bu malzemeler ile döşenebilir. Bu rota ile tarihi yapıların korunarak geleceğe aktarılacağı ve söz konusu yapı cephelerinin görsel algılanabilirliğinin sürdürülebileceği düşünülmektedir. Bu sayede toplumun görsel algısında bu yapıların daha kalıcı olacağı, kentsel kimliğin okunabilirliğinin artacağı, kentsel dokunun ön plana çıkacağı ve yerleşimin kültürel, tarihi ile mimari değerlerine dair farkındalığın meydana geleceği öngörülmektedir.

Etik Beyanı

Bu çalışmada, "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması gerekli tüm kurallara uyulduğunu, bahsi geçen yönergenin "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine

Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirinin gerçekleştirilmediğini taahhüt ederiz.

Kaynakça

- [1] Karataş, S. 1995. Psikolojiye Giriş. Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara, 435s.
- [2] Downs, R., Stea, D. 1973. Image and Environment. Adline, Chicago, 464s.
- [3] Schulz, C. 1971. Existence, Space and Architecture. Praeger Publishers, Newyork, 120s.
- [4] Lynch, K. 1960. Kent İmgesi. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 215s.
- [5] Lauer, A. D., Pentak S. 2002. Design Basics. Wadsworth Publishing, Boston, 320s.
- [6] Koffka, K. 1935. Principles of Gestalt Psychology. Lund Humphries, London, 14s.
- [7] Aydın, S. 1992. Mimarlıkta Görsel Analiz. İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Basım Atölyesi, İstanbul.
- [8] Parsaee, M., Parva, M., Karimi, B. 2015. Space and Place Concepts Analysis Based on Semiology Approach in Residential Architecture The Case Study of Traditional City of Bushehr, Iran. Housing and Building National Research Center, 11(3), 368-383.
- [9] Arnheim, R. 2005. Görsel Düşünme. Metis Yayınları, İstanbul, 2005, 392s.
- [10] Kozbelt, A. 2020. Visual Perception. Department of Psychology, Brooklyn College, The City University of New York, Brooklyn, United States, 690-695.

- [11] Rossetti, T., Lobel, H., Rocco, V., Hurtubia, R. 2019. Explaining Subjective Perceptions of Public Spaces As A Function of The Built Environment: A Massive Data Approach. *Landscape and Urban Planning*, 181(1), 169-178.
- [12] Mao, Y., Qi, J., He, B. 2020. Impact of The Heritage Building Facade in Small-Scale Public Spaces on Human Activity: Based on Spatial Analysis. *Environmental Impact Assessment Review*, 85(1), 106457.
- [13] Utaberta, N., Jalali, A., Johar, S., Surat, M., Che-Ani, A. 2012. Building Facade Study in Lahijan City, Iran: The Impact of Facade's Visual Elements on Historical Image. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 6(7), 1839 - 1844.
- [14] Şenyiğit, Ö., Altan, İ. 2011. Anlamsal İfade Aracı Olan Cephelerin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım: İstanbul'da Meşrutiyet Caddesi'ndeki Cephelerin İncelenmesi. *Megaron Dergisi*, 6(3), 139-150.
- [15] Deniz, M. 2021. Kentsel bellek bağlamında Tarsus tarihi ticaret merkezinin değerlendirilmesi. Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 247s, Adana.
- [16] Zoroğlu, L. 1995. Tarsus Tarihi ve Tarihsel Anıtları. Kemal Matbaası, Adana.
- [17] Öz, H. 2016. Tarsus Ticaret Tarihi. Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Mersin, 136s.
- [18] Tarsus Belediyesi. 2021. Tarsus Hâlihazır Harita. Tarsus Belediyesi Arşivi.
- [19] Öz, H. 2020. Tarsus Tarihi. Tarsus Belediyesi Kent Yayınları, Mersin, 160s.
- [20] Sümer, F. 2007. Adana ve Çukurova Yöresinde Beylik Kuran Bir Türkmen Hanedanı Ramazanoğulları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ramazanogullari> (Erişim Tarihi: 31.12.2021).
- [21] Öz, H. 2020. Bilinmeyen Tarsus, Tarsus Belediyesi Kent Yayınları, Mersin, 166s.
- [22] Çıplak, M. N. 1968. İçel Tarihi, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 277s.
- [23] Öz, H. 2012. Yakın Tarihte Tarsus (1850-2000). Alev Dikici Basım ve Ambalaj, Adana, 328s.
- [24] Oğuz, İ. 2006. Şer'îyye Sicillerine Göre Mersin Kentinin Kuruluş Öyküsü. Ticaret ve Sanayi Odası, Mersin, 150s.
- [25] Akgündüz, A. 1993. Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshab-ı Kehf. Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası, Mersin, 632s.
- [26] ICOMOS. 2008. Kültürel Rotalar Tüzüğü. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/culturalroutes_e.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2022).
- [27] Tarsus Belediyesi. 2021. Fotoğraf Arşivi. Tarsus Kudeb Arşivi.